

Makale Bilgisi

Makale Geliş Tarihi: 13.05.2023

Makale Kabul Tarihi: 12.06.2023

Boşanma Sürecinde Olan/Yeni Boşanan Bireylerin Kaygı ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi: Tunceli İli Örneği

Abdullah GÜLMEZ*

Meral ÖZTÜRK**

Öz

Bu çalışma boşanma sürecinde olan veya henüz yeni boşanan bireylerin umutsuzluk ve kaygı düzeylerini farklı sosyo-demografik değişkenler (cinsiyet, eğitim düzeyi, gelir, evli kalınan süre, aile desteği vb.) bağlamında incelemeyi ve umutsuzluk ile kaygı düzeyi arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kantitatif araştırma yöntemiyle gerçekleştirilen çalışmaya 85 kadın ve 18 erkek olmak üzere toplam 103 yetişkin katılmıştır. Araştırmada kişisel bilgi formu, Durumluk ve Sürekli Kaygı Ölçeği ve Beck Umutsuzluk Ölçeği kullanılmış olup verilerin analizinde Bağımsız Örneklem t Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısından faydalanılmıştır. Bulgulara göre, katılımcılar en sık şiddetli geçimsizlik nedeniyle boşanma kararı almış, çoğunluğu boşanmayı kendileri istemiş ve boşanma sürecinde ailelerinden sosyal destek görmüşlerdir. Yine katılımcıların büyük bir oranı boşanma sürecinde psikolojik sorunlar (korku, kaygı vb.) yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Örneklemin durumluk kaygıları ile umutsuzluk düzeyleri düşük, sürekli kaygıları ise orta düzeydedir. Boşanma sürecinde aile desteği almayanların, uzun süreli evlilik sonrası boşanma sürecine girenlerin, gelir düzeyi ile eğitim seviyesi düşük olanların ve boşanma sürecinde olan veya boşanmış olup işsiz olanların durumluk ve sürekli kaygıları ile umutsuzluk düzeyleri daha yüksektir. Durumluk kaygı, sürekli kaygı ve umutsuzluk arasından pozitif yönlü yüksek derecede anlamlı ilişki vardır. Araştırmanın verilerinin boşanmanın olumsuz sonuçlarını en aza indirmek için gerekli psiko-sosyal önlemlerin önemini ortaya koyacağı varsayılmaktadır.

*Sosyal Hizmet Uzmanı/Doktora Öğrencisi, Tunceli Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü/Tunceli, gulmezabdullah056@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5769-087X

** Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, mrozturk@cumhuriyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7570-5361

Anahtar Kelimeler: Boşanma/Boşanma Süreci, Umutsuzluk, Durumluk/Sürekli Kaygı.

Examining Anxiety and Hopelessness Level of Individuals in the Process of Divorce or Recently Divorced: The Case of Tunceli Province

Abstract

This study aims to examine the hopelessness and anxiety level of individuals who are in the process of divorce or recently divorced in the context of different socio-demographic variables (gender, education level, income, marriage duration, social support etc.). This study also aims to reveal the relationship between their hopelessness and anxiety levels. A total of 103 adults, including 85 women and 18 men, participated in the study conducted using quantitative research method. Personal information form, State and Trait Anxiety Scale and Beck Hopelessness Scale were utilized in the research. Independent Sample t-Test, One-Way Analysis of Variance (ANOVA), and Pearson Product-Moment Correlation Coefficient Analysis were used in the analysis of the data. According to findings, the most common reason for divorce is severe conflict between spouses. The vast majority of participants want the divorce themselves, receive social support from their families and experience psychological problems such as fear and anxiety during their divorce process. Additionally, a significant proportion of participants have expressed experiencing psychological problems (fear, anxiety, etc.) during the divorce process. Despite the low levels of state anxiety and hopelessness among participants, their trait anxiety level is moderate. Those who do not receive family support during the divorce process, those who undergo divorce after long-term marriages, those with lower income and education levels, and unemployed individuals have higher levels of state and trait anxiety as well as hopelessness. There is a positive and significant relationship between state anxiety, trait anxiety, and hopelessness. It is assumed that the study draws attention the importance of psycho-social measures necessary to minimize the negative consequences of divorce.

Keywords: Divorce/Divorce Process, Hopelessness, State/Trait Anxiety.

Giriş

Sanayi devrimi hayatın tüm alanını olduğu gibi aile/evlilik kurumunu da ciddi düzeyde etkilemiş (Taylan, 2009), geleneksel toplumsal yapılarda hakim olan geniş aile zamanla yerini çekirdek aileye bırakmış, bireyselleşmenin artmasıyla birlikte bireyler kendi kararları doğrultusunda evlenmeye başlamıştır (Rothrauff, 2005). Bunun yanında kadının ikinci planda olduğu bağımlı birliktelikler yerini sevgi, dayanışma, dostluk ve duygusal dayanışmanın ön planda olduğu karşılıklı bağlılığa dayalı birlikteliklere bırakmıştır (Karney ve Bradbury, 1995). Sanayi devrimi evlilik/aile olgusu kadar boşanma olgusuna da bakışı değiştirmiş, boşanmalar normal kabul edilmeye başlanmış bu da boşanma oranlarının artmasına neden olmuştur (Aydın ve Baran, 2010). Cinsiyet rollerindeki değişim (Nevid, 2009), şiddet, evliliğin sıradanlaşması (Yıldırım, 2004), genç yaşta evlenme (Clarke-Stewart ve Brentano, 2006), kötü alışkanlıklar,

sadakatsizlik (Aktaş-Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018), aile içi iletişimin azalması veya bitmesi (Ergin, 2004) gibi pek çok faktör de boşanmanın artış göstermesindeki diğer nedenlerden bazılarıdır. Bunun yanında boşanmayı kolaylaştıran hukuki düzenlemeler de boşanma oranlarını yükselten bir diğer faktör olarak dikkat çekmektedir (Giddens, 2000). Boşanmayı kolaylaştıran yasalarla birlikte örneğin Amerika Birleşik Devletlerinde 1915 yılında boşanma oranı %10 iken 1974 yılında bu oran %30'lara çıkmıştır (Özguven, 2010). Türkiye’de de 1937 yılından itibaren artış gösteren boşanmalar (Aybar, 1943), 2001 yılında Türk Medeni Kanunu’nda evlilik birliği içinde edinilen mallarda kadınlara eşit pay verilmesiyle ilgili düzenleme sonrasında çarpıcı düzeyde yükselmiştir (Uğur, 2022a). Ülke genelinde 1950 yılında 7.873 çift boşanmışken bu sayı 2019 yılında 155.047’ye yükselmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2020). Yine TÜİK (2022) verilerine göre Türkiye’de 2001 yılından 2021 yılına kadar olan kaba boşanma hızı 1.41’den 2.07’ye yükselmiştir.

Boşanmayla sonuçlanan evliliklerin mutsuz ya da uyumsuz evlilikler olması düşüncesinden hareketle boşanma sonrası insanların ruhsal açıdan rahatlaması gerektiği beklenmektedir (Uğur, 2022a). Oysa hem yurtdışı hem de yurtiçinde yapılan bazı araştırmalar boşanmayla birlikte yoksulluk, işsizlik, madde bağımlılığı, yalnızlık, fiziksel ve ruhsal hastalıklar, yaşanan belirsizlikle birlikte hissedilen boşluk duygusu, mutsuzluk gibi sorunların tüm aile üyelerini etkilediğini göstermektedir (Blanchflower ve Oswald, 2004; Şentürk, 2008; Uğur, 2022a). Yine araştırmalar boşanmanın kaygı, depresyon, stres ve umutsuzlukla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Huurre vd., 2006; Greene, 1981; Öztürk, 2006; Wallerstein, 1986). Bireyin korkuya karşı göstermiş olduğu temel savunma mekanizmalarından birisi olan kaygı, durumluk ve sürekli kaygı olarak iki kategoride değerlendirilmektedir. Belirli bir zaman aralığında olumsuz koşullarla doğrudan ilişkili olan geçici psikolojik tepkiler “durumluk kaygı” olarak bilinirken, “sürekli kaygı” devamlılık arz eden, durumluk kaygının şiddetinin artmış hali olup kişisel farklılıkları tanımlayan bir özelliğe işaret etmektedir (Spielberger, 1970). Kaygı beraberinde umutsuzluğu da getirmektedir (Sevinç ve Özdemir, 2017; Türk vd., 2022). Umut; bireyin içinde bulunduğu durumdan çıkmasına dair beklenti, amacında başarıya götüreceğini düşündürme ve inanma üzerine olumlu katkıları olan bir duygudur (Üngören ve Ehtiyar, 2009). Umutsuzluk ise bireyin tercih şansının az olduğunu fark etmesi ve işlevselliğini kaybetmesidir (Yıldırım, 2007). Umutsuzluk amacın gerçekleşebileceğine dair inancın olmaması, bir diğer ifadeyle öğrenilmiş çaresizliktir (Güler, 2005). Umutsuz kişi, başına gelen problemlerin üstesinden gelemeyeceğine ve başarısızlığını telafi edemeyeceğine inanmakta olduğundan

hedefine ulaşmak için uğraşmak yerine geleceğe olumsuz bakmaktadır (Beck, 1973). Bu nedenle umutsuzluk üretkenliği ve bireyin sahip olduğu bilgi, becerileri kullanabilme kabiliyetini olumsuz yönde etkileyen olumsuz ruh halidir (Şengül ve Güner, 2012).

Boşanmanın sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik sonuçları sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin konuya odaklanmasına neden olmuştur. Araştırmalarda sıklıkla cinsiyetin önemli bir değişken olarak ele alındığı, farklı kültür ve örneklerde yapılan araştırmaların bazılarında boşanmış kadınların kaygı, umutsuzluk ve depresyon düzeylerinin erkeklere kıyasla yüksek saptanırken (Avan, 2019; Darol ve Karapınar, 2022; Sharma, 2011) bazılarında boşanan kadınların (Birol vd., 2017; Wallerstein ve Kelly, 1980; White ve Bloom, 1981) erkeklere göre daha az depresif olduğu tespit edilmiştir. Bazı araştırmalar da ise depresif sendromların cinsiyet açısından farklılaşmadığı ortaya konmuştur (Strohschein vd., 2005). Araştırmalarda ayrıca uzun süreli evlilik sonrası gerçekleşen boşanmanın, düşük gelir ile eğitim seviyesinin, zayıf sosyal desteğin ve işsizliğin boşanma sonrası depresyon, stres, umutsuzluk veya kaygı ile pozitif ilişkili olduğu saptanmıştır (Barrett, 2000; Cohen ve Finzi-Dottan, 2012; Fidanoğlu, 2007; Filsinger ve Wilson, 1984; Kalmijn, 2010; Simon, 2002). Ancak literatür incelendiğinde araştırmaların çoğunluğunun boşanan bireylerin umutsuzluk düzeyine odaklandığı, kaygıyla ilgili çalışmaların azınlıkta olduğu dikkat çekmektedir (örn. Barrett, 2000; Hald, 2022). Ayrıca çalışmaların çeşitli nedenlerle uzun zaman önce boşananların kaygı ve umutsuzluk düzeylerine odaklandığı, henüz boşanma sürecinde olan ve/veya kısa süre önce boşanan bireylerin umutsuzluk ve kaygılarını ele alan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Oysa literatürde boşanma deneyiminin doğal afet etkisi oluşturarak bir deprem veya kasırgaya tutulmuş gibi tarafların şok ve kafa karışıklığı yaşamasına, kaygılanmalarına neden olabildiği, bu durumun özellikle boşanmanın ilk yıllarında güçlü bir şekilde hissedilebildiği (Herz-Brown, 1988), depresyon ve anksiyete semptomlarının zamanla azaldığı ifade edilmektedir (Uğur, 2022a). Booth and Amato (1991) boşanmanın 2 veya 3 yıl sonrasında psikolojik sorunların büyük ölçüde azalmaya başladığını ifade etmektedir. Literatürdeki çalışmaların genellikle uzun zaman önce boşananların ruhsal sağlığına odaklanması henüz ayrılık yaşamamış ya da ayrılık süresinin çok kısıtlı olduğu boşanmışlarda depresif ya da anksiyete belirtileri hakkında çok az şey bilinmesine neden olmaktadır (Hald vd., 2022). Bu nedenle boşanmanın bireyler üzerindeki etkisini ortaya koyabilmek için gerçek zamanlı (boşanmanın etkisinin en yoğun hissedildiği dönemlerde) araştırmaların yapılması gerektiği tavsiye edilmektedir (Thuen, 2001 akt., Hald vd., 2022). Bu önemden yola çıkarak bu araştırma boşanma sürecinde olan veya kısa süre önce

boşananların (en fazla iki yıl) hem kaygı hem de umutsuzluk düzeylerini cinsiyet, eğitim düzeyi, gelir, sosyal destek, çalışma, evlilik süresi gibi sosyo-demografik değişkenler bağlamında incelemeyi, boşanma sürecinde olan veya boşananların umutsuzluk ile kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmanın boşanma sürecinde olan veya kısa süre önce boşanan bireylerin umutsuzluk düzeyleri yanında hem durumsal hem de sürekli kaygı düzeylerine odaklanarak literatürdeki boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Son olarak boşanmanın sosyal, kültürel ve ekonomik etkileri göz önüne alındığında çalışmanın verilerinin politika yapıcılara boşanma oranlarını düşürmek için oluşturacakları politikalarda motivasyon sağlayacağı, boşanmanın olumsuz sonuçlarını en aza indirmek için gerekli psiko-sosyal önlemlerin önemini ortaya koyacağı varsayılmaktadır.

Yöntem

Nicel yaklaşımın benimsendiği bu araştırmada ilişki tarama modeli kullanılmaktadır. İlişki tarama modeli, değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını ortaya koymak amacıyla yapılmaktadır (Karasar, 2003).

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evreni Tunceli ilinde ikamet edip boşanma sürecinde olan veya boşanan bireylerden oluşmaktadır. Tunceli düşük evlenme ve yüksek boşanma oranları açısından diğer illerden daha önde olmasıyla dikkat çekmektedir. Modernleşme ile beraber, içinde bulunduğu bölgeden farklılaşan bir şekilde bireyselleşen bir toplum yapısına sahip olan Tunceli 2020 yılında kaba evlenme hızı en düşük ikinci ildir. Kaba boşanma hızı 2,3 olan Tunceli boşanma oranları yüksek iller kategorisinde yer almaktadır. Tunceli’de 2006 ile 2021 yılları arasında 2024 çift boşanmıştır (TÜİK, 2022). Çalışmanın örneklemini hem Tunceli Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğüne başvuran boşanma sürecinde olan ve henüz yeni boşanmış (en çok 2 yıl) bireyler arasından hem de kartopu ve kolayda örnekleme tekniği ile ulaşılabilen diğer kişilerden oluşmaktadır. Araştırma koşulları sağlayan ve anketi doldurmayı kabul eden 103 kişi katılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini ölçmek amaçlı hazırlanan “kişisel bilgi formu” , “durumluk-sürekli kaygı ölçeği” ve “umutsuzluk ölçeği” kullanılmıştır.

Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçeği Spielberger (1970) tarafından geliştirilmiş, Öner ve Le Compte (1985) tarafından Türkçe geçerlilik, güvenirlik çalışması yapılmıştır. Ölçekte toplam 40 soru bulunmaktadır. Ölçekteki ilk 20 soru durumluk kaygıyı ölçmektedir. 4'lü likert tipi cevaplar içeren ölçekte 1., 2., 5., 8., 10., 11., 15., 16., 19., 20. sorular ters kodlanmaktadır. İkinci 20 soruluk bölüm ise bireylerin sürekli kaygı düzeylerini ölçmektedir. Yine dördümlü likert tipi cevaplar içeren ölçeğin 21., 26., 27., 33., 36., 39. soruları ters kodlanmaktadır. Ölçekten 20-80 arası puan alınmakta olup 0-19 arası puan kaygı olmadığını, 20-39 arası puan hafif, 40-59 arası puan orta, 60-79 arası puan ise ağır kaygı anlamına gelmektedir. Kuder- Richardson 20 formülü kullanılarak yapılan güvenirlik analizinde güvenirlik katsayıları "Sürekli Kaygı Ölçeği" için 0.83 ile 0.87 arasında; "Durumluk Kaygı Ölçeği" için 0.94 ile 0.96 arasında hesaplanmıştır. Bu çalışmada ölçeğin güvenirliği sürekli kaygı için $\alpha=0,82$; durumluk kaygı için $\alpha=0,87$ olarak hesaplanmıştır.

Beck Umutsuzluk Ölçeği Beck ve arkadaşları (1974) tarafından geliştirilmiş, Durak ve Palabıyıkoglu (1994) tarafından adaptasyonu yapılmıştır. Toplam 20 önermeden oluşan ölçeğin 11 sorusu doğru, 9 sorusu yanlış anahtar cevabından oluşmaktadır. Ölçeğe uyumlu her yanıt için 1 puan, uyumsuz her yanıt için 0 puanı verilmektedir. Ölçekten en düşük 0 puan, en yüksek 20 puan alınmaktadır. Ölçekte "gelecek ile ilgili duygular", "motivasyon kaybı", "gelecek ile ilgili beklentiler" olmak üzere 3 alt faktör bulunmaktadır. Ölçekten alınan 0-3 puan normal, 4-8 puan hafif, 9-14 puan orta, 15-20 puan ileri düzeyde umutsuzluğu göstermektedir (Beck ve Steer, 1993). Ölçeğin orijinal çalışmasında Cronbach alfa güvenirlik katsayısı $\alpha=0,93$ bulunmuş, bu çalışmada $\alpha=0,91$ olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanmasından önce Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 02/02/2023 tarih ve E-60263016-050.06.04-261389 sayılı karar ile etik onay alınmıştır. Araştırmada veriler iki yolla toplanmıştır. İlkinde Tunceli ilinde boşanmış ve boşanma sürecinde olan çiftlerden Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğüne sosyal yardım için başvuran bireylere anket formu doldurulmuştur. Öte yandan boşanma sürecinde olup ayrı yaşayan veya boşanma davası devam eden bireylere kartopu ve kolayda örnekleme teknikleri ile ulaşılmış çalışmaya katılımları sağlanmıştır. Anketin farklı sosyo-demografik özelliklere sahip bireyler tarafından doldurulmasına özen gösterilmiş, böylece örneklemin temsil gücü artırılmaya çalışılmıştır.

Verilerin analizinde SPSS 25.0 paket programı kullanılmış betimsel analizler için frekans, yüzdeler, ortalama puan ve standart sapma değerleri hesaplanmış, iki bağımsız grup arasındaki ilişki için bağımsız örneklem t testi, ikiden fazla bağımsız grupların ortalamaları için tek yönlü varyans analizi (Anova), temel hipotezin analizinde pearson korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Tüm değerlendirmeler %95 güven aralığında 0,05 hata payında gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

Araştırmaya katılanların 85'i (%82,5) kadın, 18'i (%17,5) erkektir. Araştırmada erkek katılımcılara ulaşılmasında, ulaşılsa bile anketin doldurulmasında ciddi düzeyde sıkıntı yaşanmıştır. Buna karşın kadın katılımcıların anketi doldurmaya daha istekli oldukları gözlenmiştir. Katılımcıların 51'i (%49,5) 18-39 yaş aralığında, 52'si (%50,5) 40 ve üzeri yaş aralığındadır. 53'ü (%51,5), işsiz, 19'u (%18,4) özel sektör, 31'i (%30,1) kamu sektöründe çalışan katılımcıların 65'i (%63,1) 5500 ve altı, 24'ü (%23,3) 5501-10000, 14'ü (%13,6) 10001 ve üzeri gelire sahiptir. Katılımcıların 37'si (%35,9) ilköğretim, 30'u (%29,1) ortaöğretim ve 36'sı (%35) yükseköğretim düzeyinde eğitime sahiptir. Katılımcıların 11'inin (%10,7) hiç çocuğu yokken 42'sinin (%40,8) bir, 36'sının (%35) iki, 14'nün (%13,6) üç ve üzerinde çocuğu bulunmaktadır.

Boşanmaya İlişkin Bulgular

28'i (%27,2) 1-5 yıl, 30'u (%29,1) 6-10 yıl, 24'ü (%23,3) 11-15 yıl, 21'i (%20,4) 16 yıl ve üzerinde evli kalan katılımcıların 88'i (%85,4) boşanmış olup 15'i (%14,6) boşanma sürecindedir. Katılımcılar boşanma sebebi olarak en sık geçimsizliği (n=54;%52,4) göstermiş, bunu sırasıyla eşin ihmali ve ilgisizliği (n=24;%23,3), aldatma (n=14;%13,6), ve şiddet (n=11;%10,7) takip etmiştir. Boşanma kararını kimin aldığına yönelik soruya katılımcıların %82,5'i (n=85) kendisinin, %10,7'si (n=11) eşinin, %6,8'i (n=7) kayınpeder, kayınvalide ve kardeş gibi diğer aile üyelerinin karar verdiğini ifade etmiştir. Boşanma sürecinde katılımcıların %61,2'si (n=63) ailesinden maddi-manevi destek gördüğünü söylerken, %38,8'i (n=40) hiçbir destek almadığını söylemiştir. Boşanma sürecinde katılımcıların %10,7'si (n=11) herhangi bir sorun yaşamadığını, %27,2'si (n=28) ekonomik, %62,1'i (n=64) psikolojik sorunlar yaşadığını belirtmiştir. Bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Boşanmaya İlişkin Betimleyici İstatistikler

Değişkenler	Kategoriler	n	%
Evlilik Süresi	1-5 yıl	28	27,2
	6-10 yıl	30	29,1
	11-15 yıl	24	23,3
	16 yıl ve üzeri	21	20,4
Boşanma Durumu	Boşanmış (en çok 2 yıl)	88	85,4
	Boşanma Sürecinde	15	14,6
Boşanma Sebebi	Geçimsizlik	54	52,4
	Eşin İhmal ve İlgisizliği	24	23,3
	Aldatma	14	13,6
	Şiddet	11	10,7
Boşanma Kararını Veren	Kendisi	85	82,5
	Eşi	11	10,7
	Diğer (kayınvalide vb.)	7	6,8
Boşanma Sürecinde Aile Desteği	Evet	63	61,2
	Hayır	40	38,8
Boşanma Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar	Hiç sorun yaşamadım	11	10,7
	Ekonomik	28	27,2
	Psikolojik	64	62,1

Araştırmanın Değişkenlerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Araştırmaya katılanlar durumluk kaygı alt boyutundan 80 üzerinden ortalama 37,5 puan alınmıştır. Ölçekten 20-39 arası puan almak hafif düzeyde durumluk kaygı yaşandığını göstermektedir. Sürekli kaygı alt boyutundan 80 üzerinden alınan ortalama puan ise 43,23'tür. Ölçekten 40-59 arası puan almak katılımcıların orta düzeyde sürekli kaygı yaşadıklarını göstermektedir. Katılımcıların umutsuzluk ölçeğinden aldıkları ortalama puan 5,72 olup hafif düzeyde umutsuzluk yaşadıklarını göstermektedir. Bulgu Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişkenler	n	min.	max.	\bar{x}	ss.
Durumluk kaygı	103	20	76	37,35	13,35
Sürekli kaygı	103	24	70	43,23	11,14
Umutsuzluk	103	0	19	5,72	5,25

Farklı Değişkenlere Göre Katılımcıların Durumluk Kaygı, Sürekli Kaygı ve Umutsuzluk Düzeylerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların durumluk kaygı düzeylerinin sosyo-demografik faktörler açısından farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak için yapılan analizler sonucunda katılımcıların durumluk kaygı düzeylerinin cinsiyete ($t_{(101)}=0,723$; $p>0,05$) göre farklılaşmadığı, aile desteği alma durumuna ($t_{(101)}=-2,378$; $p<0,05$), evli kalınan süreye ($F_{(3,99)}=3,996$; $p<0,05$), gelir düzeyine ($F_{(2,100)}=3,709$; $p<0,05$), eğitim düzeyine ($F_{(2,100)}=5,719$; $p<0,05$) ve çalışma durumuna ($F_{(2,100)}=4,141$; $p<0,05$) göre farklılaştığı saptanmıştır. Bulgulara göre boşanma sürecinde aile desteği almayanların ($\bar{x}=41,03\pm 15,59$), 16 yıl ve daha uzun süreli evli kalanların ($\bar{x}=45,33\pm 16,65$), gelir düzeyi düşük olanların ($\bar{x}=39,98\pm 14,62$), ilköğretim mezunlarının ($\bar{x}=42,11\pm 15,49$) ve işsiz olanların ($\bar{x}=40,70\pm 15,00$) durumluk kaygı düzeyleri daha yüksektir.

Tablo 3. Durumluk Kaygının Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi

Değişkenler	Kategoriler	n	\bar{x}	ss.	t	p
Cinsiyet	Kadın	85	37,79	13,80	0,723	0,47
	Erkek	18	35,28	11,04		
Aile Desteği	Evet	63	34,75	11,04	-2,378	0,01*
	Hayır	39	41,03	15,59		
Değişkenler	Kategoriler	n	\bar{x}	ss.	F	p
Evli Kalınan Süre	1-5 yıl	28	33,86	11,13	3,996	0,01*
	6-10	30	34,37	8,97		
	11-15	24	38,17	14,72		
	16 ve üzeri	21	45,33	16,65		
Gelir Düzeyi	5500 ve altı	65	39,98	14,62	3,709	0,02*
	5501-10000	24	33,54	9,41		
	10001 ve üzeri	14	31,64	9,65		
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	37	42,11	15,49	5,719	0,00*
	Ortaöğretim	30	37,87	12,24		
	Yüksek Öğretim	36	32,03	9,76		
Çalışma Durumu	İşsiz	53	40,70	15,00	4,141	0,01*
	Özel Sektör	19	31,47	9,97		
	Kamu Sektörü	31	35,23	10,47		

* $p<0,05$

Araştırma kapsamında katılımcıların sürekli kaygı düzeylerinin ortaya konması için yapılan analizler sonucunda katılımcıların sürekli kaygı düzeylerinin gelir düzeyine ($F_{(2,100)}=2,536$; $p>0,05$) göre farklılaşmadığı, cinsiyete ($t_{(101)}=2,136$; $p<0,05$), evli kalınan süreye ($F_{(3,99)}=3,319$; $p<0,05$), eğitim düzeyine ($F_{(2,100)}=3,806$; $p<0,05$) ve çalışma durumuna

($F_{(2,100)}=3,805$; $p<0,05$) göre farklılaştığı saptanmıştır. Bulgulara göre kadınların ($\bar{x}=44,29\pm 11,45$), boşanma sürecinde aile desteği almayanların ($\bar{x}=46,41\pm 12,85$), 16 yıl ve üzerinde evli kalanların ($\bar{x}=49,19\pm 11,85$), ilköğretim mezunlarının ($\bar{x}=46,38\pm 11,59$) ve işsiz olanların ($\bar{x}=45,66\pm 11,97$) sürekli kaygı düzeyleri daha yüksektir.

Tablo 4. Sürekli Kaygının Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi

Değişkenler	Kategoriler	n	\bar{x}	ss.	t	p
Cinsiyet	Kadın	85	44,29	11,45	2,136	0,03*
	Erkek	18	38,22	8,05		
Aile Desteği	Evet	63	41,25	9,63	-2,308	0,02*
	Hayır	39	46,41	12,85		
Değişkenler	Kategoriler	n	\bar{x}	ss.	F	p
Evli Kalınan Süre	1-5 yıl	28	42,25	10,32	3,319	0,02*
	6-10	30	39,67	9,33		
	11-15	24	43,63	11,97		
	16 ve üzeri	21	49,19	11,85		
Gelir Düzeyi	5500 ve altı	65	44,40	12,17	2,536	0,08
	5501-10000	24	43,63	8,33		
	10001 ve üzeri	14	37,14	8,68		
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	37	46,38	11,59	3,806	0,02*
	Ortaöğretim	30	43,90	11,17		
	Yüksek Öğretim	36	39,44	9,74		
Çalışma Durumu	İşsiz	53	45,66	11,97	3,805	0,02*
	Özel Sektör	19	37,79	8,22		
	Kamu Sektörü	31	42,42	10,17		

* $p<0,05$

Araştırma kapsamında katılımcıların umutsuzluk düzeylerinin sosyo-demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için yapılan analizler sonucunda katılımcıların umutsuzluk düzeylerinin cinsiyete ($t_{(101)}=0,439=p>0,05$) ve çalışma durumuna göre ($F_{(2,100)}=2,52$; $p>0,05$) farklılaşmadığı, aile desteği alma durumuna ($t_{(101)}=-3,445$; $p<0,05$), evli kalınan süreye ($F_{(3,99)}=3,420$; $p<0,05$), gelir düzeyine ($F_{(2,100)}=3,670$; $p<0,05$), eğitim düzeyine ($F_{(2,100)}=4,383$; $p<0,05$) göre farklılaştığı saptanmıştır. Bulgulara göre boşanma sürecinde aile desteği almayanların ($\bar{x}=7,77\pm 5,54$), 16 yıl ve daha uzun süreli evli kalanların ($\bar{x}=8,76\pm 5,56$), gelir düzeyi düşük olanların ($\bar{x}=3,07\pm 3,27$), ilköğretim mezunlarının ($\bar{x}=6,86\pm 5,01$) umutsuzluk düzeyleri daha yüksektir.

Tablo 5. Umutsuzluk Düzeylerinin Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi

Değişkenler	Kategoriler	n	\bar{x}	ss.	t	p
Cinsiyet	Kadın	85	5,82	5,46	0,439	0,66
	Erkek	18	5,22	4,19		
Aile Desteği	Evet	63	4,30	4,54	-3,445	0,00*
	Hayır	39	7,77	5,54		
Değişkenler	Kategoriler	n	\bar{x}	ss.	F	p
Evli Kalınan Süre	1-5 yıl	28	5,07	4,84	3,420	0,02*
	6-10	30	4,33	4,36		
	11-15	24	5,54	5,72		
	16 ve üzeri	21	8,76	5,56		
Gelir Düzeyi	5500 ve altı	65	6,71	5,62	3,670	0,02*
	5501-10000	24	4,58	4,50		
	10001 ve üzeri	14	3,07	3,27		
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	37	6,86	5,01	4,383	0,01*
	Ortaöğretim	30	6,73	6,16		
	Yüksek Öğretim	36	3,69	4,09		
Çalışma Durumu	İşsiz	53	6,83	5,64	2,52	0,08
	Özel Sektör	19	4,42	4,14		
	Kamu Sektörü	31	4,61	4,90		

*p<0,05

Yapılan Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı analizi sonucuna göre; sürekli kaygı ($\bar{x}=43,23\pm 11,14$) ile durumluk kaygı ($\bar{x}=37,35\pm 13,35$) arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu; ($r=0,783$; $p>0,01$) sürekli kaygı artarken durumluk kaygının da arttığı tespit edilmiştir. Sürekli kaygı ($\bar{x}=43,23\pm 11,14$) ile umutsuzluk ($\bar{x}=5,72\pm 5,25$) arasında da pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu ($r=0,695$; $p>0,01$), sürekli kaygı artarken umutsuzluğun da arttığı, durumluk kaygı ($\bar{x}=37,35\pm 13,35$) ile umutsuzluk ($\bar{x}=5,72\pm 5,25$) arasında anlamlı bir ilişki olduğu ($r=0,680$; $p>0,01$) durumluk kaygı artarken umutsuzluğun da arttığı tespit edilmiştir.

Tablo 6. Değişkenler Arasındaki İlişki

Değişkenler	n	\bar{x}	ss.	1	2	3
1. Sürekli kaygı	103	43,23	11,14	1		
2. Durumluk kaygı	103	37,35	13,35	,783**	1	
3. Umutsuzluk	103	5,72	5,25	,695**	,680**	1

**p<0,01

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırma Tunceli il merkezinde ikamet eden boşanma sürecinde olan veya boşanmış bireylerin durumluk/sürekli kaygı düzeyleri ile umutsuzluklarını bazı sosyo-demografik değişkenler açısından incelemeyi durumluk/sürekli kaygı ile umutsuzluk düzeylerini karşılaştırmayı amaçlamıştır.

Araştırmanın birinci bulgusu katılımcıların büyük bir kısmının şiddetli geçimsizlik nedeniyle boşanma kararı almasıdır. Bu durum ulusal literatürle uyumludur (Özabacı vd., 2015; Yüce ve Yaman, 2022). Türkiye’de evlilik birliğinin temelinden sarsılması sonucu oluşan şiddetli geçimsizlik boşanma sebepleri arasında ilk sırada yer almaktadır. Şiddetli geçimsizlik eşlerden birinin kusuru ile oluşabileceği gibi eşlerin karşılıklı kusurları sonucunda da gerçekleşebilmektedir. Eğer bu durum eşlerin birlikte yaşama isteğini, birbirlerine sevgi ve saygılarını ortadan kaldırmışsa, aile üyelerine acı ve üzüntü veriyorsa boşanma kaçınılmaz olmaktadır (Tekben, 2021). Şiddetli geçimsizlik nedeniyle boşanmalar evliliğin ilk yıllarında daha fazla gerçekleşmektedir (Binay, 2018). Bu çalışma kapsamında şiddetli geçimsizlik nedeniyle boşananların önemli bir kısmı (%53,5) 1 ve 5 yıl arasında evli kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Araştırmada eşin ilgisizliği, aldatılma ve şiddet gibi diğer boşanma nedenleri olarak dikkat çekmektedir. Tunceli de yapılan bir çalışmada katılımcıların %71,7’i şiddeti, %70,6’sı ise aldatmayı en önemli boşanma nedenleri olarak görmektedir (Hegem, 2016). Yine 2021 yılında yapılan Türkiye Aile Araştırması’nın sonuçlarına göre ilk sırada sorumsuz ve ilgisiz davranma (%32,2) yer alırken bunu %14,1 ile aldatma, %9,8 ile evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama ve %8,1 ile dayak/kötü muamele izlemektedir. Erkeklerin %41,2’si kadınların ise %24,2’si sorumsuz ve ilgisiz davranışı boşanmanın ilk nedeni olarak görmektedir. Kadınlar için sorumsuz ve ilgisiz davranmadan sonra en önemli boşanma nedenleri ise %19,3 ile aldatma ve %14,6 ile dayak/kötü muameledir (TÜİK, 2022).

Araştırmanın ikinci bulgusu katılımcıların çok büyük bir kısmının boşanmayı kendilerinin istemeleridir. Bu araştırmada kadın katılımcıların %87,1’i erkeklerin %61,1’i boşanmayı kendileri talep ettiğini söylemektedir. Oranlar kadınların boşanmayı daha çok istediğini göstermekte olup ulusal ve uluslararası literatür ile benzeşmektedir (Bishop, 2022; Demir, 1988; Uğur, 2019). Kadınların boşanmayı daha çok talep etmeleri evliliğe yükledikleri anlamlar, evlilikte beklentilerin gerçekleşmemesi, evliliklerinden memnun olmamaları,

ekonomik bağımsızlıkları, duygusal zekâlarının daha yüksek olması nedeniyle sorunları fark etme ve bunu dile getirmeleri, evlilikte daha çok sorumluluk almaları yüzünden tükenme yaşamaları, boşanma sonrası erkeklere kıyasla kaybedecek daha az şeyleri olduğunu düşünmeleri gibi faktörler ile ilişkili olabilir (Bishop, 2022; Uğur, 2019).

Araştırmanın üçüncü bulgusu boşanma sürecinde katılımcıların büyük bir kısmının ailelerinden sosyal destek gördükleridir. Araştırmada boşanma sürecinde kadın ve erkeklerin birbirine yakın oranda (kadınlar için %60,7; erkekler için %66,7) aile desteği aldıkları tespit edilmiştir. Aile desteği bir yandan evli çiftlerin evlilikte karşılaşacakları çatışma ve zorlukların üstesinden gelmelerine yardımcı olup evliliğin uzun ömürlü olmasını sağlayabilirken, bir yandan da bireylerin boşanmayı sürdürmelerini sağlayan bir sosyal güvenlik ağı sağlayarak boşanma riskini yükseltebilir (Julien ve Markman, 1991; Potter, 2021). Araştırmada böyle bir sonucun ortaya çıkması Tunceli'nin sosyo-kültürel yapısıyla ilişkili olabilir. 2015 yılında kentte yapılan bir çalışmada katılımcıların %73,9'u eşlerin anlaşılamadığı durumlarda boşanmanın normal olduğunu belirtmiştir (Hegem, 2016). Bulgu kentte boşanmanın normalleştiği, dolayısıyla ailelerin gerektiğinde yakınlarından desteklerini esirgemediklerini göstermesi bakımından önemlidir.

Araştırmanın dördüncü bulgusu boşanma sürecinde veya boşanma sonrasında en sık karşılaşılan sorunların psikolojik ve ekonomik kaynaklı olduğudur. Boşanma travmatik bir süreç olarak pek çok olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Boşanma kararının zor alınması, ileride evlilikteki sorunların çözülüp çözülemediği ve çocukların bu süreci kabullenip kabullenmeyeceği gibi yaşanan pek çok belirsizlikler kişilerde psikolojik travmalar oluşturabilmektedir (Uğur, 2022a). Boşanma sürecinin özellikle çekişmeli olması durumunda çocukların velayeti veya mal paylaşımı konusunda anlaşmazlık yaşanabilmekte, bu durum öfke, düşmanlık, depresyon, yalnızlık ve geleceğe ilişkin korkular gibi ruhsal sorunları artırabilmektedir (Bilici, 2014; Graham vd., 2006). Boşanma süreci ve sonrasındaki psikolojik sorunlar her iki tarafı da etkilemekle birlikte erkekler bunu örtülü bir biçimde yaşarken kadınlar daha açık bir şekilde psikolojik sorunlarını gösterebilmektedir (Aktaş, 2018). Ancak insanların yeni durumlara adapte olma becerileri sayesinde zaman içerisinde ruhsal anlamda iyileşme olması ve psikolojik distres düzeyinin düşmesi beklenmektedir (Uğur, 2022a). Booth and Amato (1991) boşanmadan 2 veya 3 yıl sonrasında mutsuzluk, sıkıntı, depresyon ve sağlık sorunlarının büyük ölçüde azaldığını saptamışlardır. Ancak burada boşanma kararının rasyonel

olarak alınıp alınmamasının önemli olduğu düşünülmektedir. Aksi takdirde boşanma sonrası uzun zaman geçmesine karşın halen mutsuzluk, kaygı, depresyon gibi ruhsal sorunlar görülmeye devam edecektir (Symoens vd., 2013; Uğur, 2022a). Boşanma ekonomik zorlukları da beraberinde getirmektedir. Erkekler boşanma sürecinde ağırlıklı olarak evden ayrılmak ve yeni bir eve çıkmak zorunda kaldıklarından, çocukların bakım masrafları ile eşlerine nafaka ödemekle yükümlü olduklarından maddi sıkıntılarla karşılaşabilmektedir (Uray, 2021). Kadınlar ise özellikle ekonomik özgürlükleri olmadığında, boşanma sonrası çocuğun velayetini almaları nedeniyle çalışamadıklarında ekonomik zorluklar yaşamaktadır (Aktaş-Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018; Demo vd., 2000; Kıran ve Bölükbaşı, 2021).

Araştırmanın beşinci bulgusu katılımcıların durumluk kaygı ve umutsuzluklarının düşük, sürekli kaygılarının orta düzeyde olmasıdır. Literatürde genellikle boşanan bireylerin kaygı, mutsuzluk ve umutsuzluk düzeylerinin evlenmemiş veya uzun süre önce boşanmış kişilere kıyasla yüksek olduğunu gösteren bulgulara rastlanmaktadır (Huurre vd., 2006; Öztürk, 2006; Uğur, 2022a; Wallerstein, 1986). Bu çalışmada boşanma sürecinde veya henüz yeni boşanmış bireylerde durumluk kaygı ve umutsuzluk algısının düşük olması beklenmeyen bir sonuçtur zira araştırmanın başında değinildiği üzere boşanmanın olumsuz sonuçları genelde boşanmanın akabinde yüksektir (Herz-Brown, 1988). Bu çalışmada böyle bir sonucun ortaya çıkmasının boşanan bireylerin sosyal destek sistemlerinin güçlü olması, boşanmanın toplum nezdinde normal görülmesi, evlilik sürecinde yaşanan tartışmalar, şiddet, aldatma, hakaret gibi olumsuz durumlardan kurtulmanın vermiş olduğu rahatlık, psikolojik ve duygusal dalgalanmanın sonlanması gibi nedenlerden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Olumsuz durumların sona ermesinin vermiş olduğu psikolojik rahatlama boşanan bireyleri güçlendirerek psikolojik sağlamlık düzeylerini arttırabilmekte, kaygı ve umutsuzluklarını düşürebilmektedir (Biol vd., 2017; Hadeed, 1993; Hegem, 2016; Kıran ve Bölükbaşı, 2021; Kramrei vd., 2007; Özabacı vd., 2015; Şirvanlı-Özen, 1998). Son olarak boşanma süreci ve sonrasında alınan profesyonel desteğin de bireylerin negatif duygu durumlarını azalttığı düşünülmektedir (Öztürk ve Temiz, 2020). Bu çalışmada katılımcıların büyük bir kısmı (%72) halen profesyonel ve kurumsal destek aldıklarını söylemiştir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde psiko-sosyal destek ve maddi yardımlar kadın erkek ayrımı yapılmadan ihtiyacı olan herkese ulaştırılmaktadır. Bu durum bireylerin yalnız olmadıkları duygusunu hissetmelerine neden olabilmekte, durumluk kaygılarını ve umutsuzluklarını azaltabilmektedir; ancak desteklerin

sürekli olması katılımcıların ileriye dönük kaygılarını yükseltebilir bu da sürekli kaygılarını yükselten bir unsur olabilir.

Araştırmanın altıncı bulgusu cinsiyete göre durumluk kaygı ve umutsuzluk düzeyinin farklılaşmadığı, buna karşın kadınların sürekli kaygı düzeylerinin erkeklerden yüksek olduğudur. Bireylerin yaşadığı stresli durum anında geçici olan ve normal kabul edilen durumluk kaygı travmatik olay ortadan kalkınca düşmektedir (Kara ve Acet, 2012). Yukarıda da değinildiği üzere özellikle boşanmanın ilk yıllarında travmatik etkiler güçlü bir şekilde hissedilebilmektedir (Herz-Brown, 1988). Bu da her iki taraf için durumluk kaygı düzeyini ve umutsuzluk duygusunu benzeştirebilmektedir. Bu çalışmada boşanma sonrasında kadınların sürekli kaygı düzeylerinin yüksek çıkması ise literatürle örtüşmemektedir. Yapılan araştırmalar kadınların boşanma öncesinde daha kaygılı olduklarını buna karşı boşanma sonrası adaptasyonlarının daha yüksek olduğunu ve dolayısıyla kaygı düzeylerinin düşük olduğunu ortaya koymaktadır (Wallerstein ve Kelly, 1980; White ve Bloom, 1981). Türkiye koşullarında boşanma sonrasında kadınların daha fazla sorumluluk alması, boşanma gerçekleşse bile erkek tarafından duygusal veya psikolojik baskıların devam etmesi, ortak malların paylaşımı gibi nedenler (Tor, 1996) yanında, kadınların iş yaşamında daha az yer bulabilmeleri sürekli kaygı düzeylerini yükseltebilir. Bu çalışmada katılan kadınların %58,8'inin işsiz olması sürekli kaygılarını yükselten bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Araştırmanın yedinci bulgusu boşanma sürecinde aile desteği almayanların durumluk, sürekli kaygıları ile umutsuzluk düzeylerinin aile desteği alan bireylerden daha yüksek olmasıdır. Bu beklenen bir sonuçtur. Sosyal bir varlık olan birey arkadaşları, ailesi ve çevresi ile sosyalleşebilmekte böylece toplumun bir parçası haline gelmektedir. Sosyalleşme yoluyla birey, toplumun kendisinden beklediği değer ve davranışları öğrenmekte ve içselleştirmektedir (Bakıroğlu, 2013). Sosyalleşme, aynı zamanda sosyal destek sağlamanın bir yoludur. Sosyal destek başta aile üyeleri olmak üzere akraba ve arkadaş gibi diğer insanlar tarafından bireye gösterilen duygusal, finansal ve pratik yardımları içermektedir (Thoits, 2011). Sosyal destek bireylerin psikolojik dayanıklılığını, depresyon, anksiyete, öfke ve saldırganlık düzeyini düşürmekte, sorun çözme kapasitelerinin artırılmasına katkı sunmakta (Carlson ve Perrew, 1999; Doğan, 2008; Terzi, 2008; Özabacı vd., 2015), bireylerin normal davranışlarının sürekliliğini sağlamaktadır (Çelikel ve Erkorkmaz, 2008).

Araştırmanın sekizinci bulgusu katılımcılar arasında 16 yıl ve daha uzun süreli evli kalanların durumluk, sürekli kaygıları ile umutsuzluk düzeylerinin daha az evli kalanlara kıyasla daha yüksek olmasıdır. Bulgu literatürle örtüşmektedir (Booth ve Amato, 1991). Uzun süreli evliliklerin getirmiş olduğu alışkanlık, birliktelik boyunca verilen emek, sırdaşlık, birbirlerine vermiş oldukları desteğin sonlanması bireylerin kaygı düzeylerini etkileyen bir durumdur. Boşanan bireylerin büyük çoğunluğunun evliliğin ilk yıllarında boşandığı düşünüldüğünde; uzun süreli evlilikten sonra boşanmanın daha yıkıcı olduğu, hayal kırıklıklarının, bireylerin somatik rahatsızlıkları veya mutsuzluklarının daha yoğun yaşandığı anlaşılır bir durumdur (Fidanoğlu, 2007; Filsinger ve Wilson, 1984).

Araştırmanın dokuzuncu bulgusu gelir düzeyi düşük olanların durumluk kaygı düzeyleri ve umutsuzluklarının diğerlerine göre daha yüksek bulunması; ancak sürekli kaygı bakımından gruplar arasında bir farklılık tespit edilememesidir. Düşük gelire sahip olmak hem evlilik sürecinde hem de boşanma sonrasında bireylerin zorlandığı durumlardan birisidir. Çünkü insanın temel ihtiyaçlarının karşılanması gelir düzeyi ile doğru orantılıdır. Boşanma sonrası taraflar birbirlerinden aldıkları ekonomik desteği kaybettiklerinden, ihtiyaçlarını tek başlarına üstelenmek zorunda olduklarından maddi kaygı ve umutsuzluk yaşayabilir özellikle çocukların velayetini alan ebeveyn açısından yeterli ekonomik gelirin olmaması önemli bir stres kaynağı olabilir (Demo vd., 2000; Kıran ve Bölükbaşı, 2021).

Araştırmanın onuncu bulgusu eğitim düzeyi yüksek olanların durumluk ve sürekli kaygıları ile umutsuzluk düzeylerinin diğerlerinden daha düşük bulunmasıdır. Eğitim düzeyi hem kişisel gelişim hem de kariyer gelişimi açısından önemli bir faktördür. Kişisel gelişim ile bilişsel farkındalık da kazanılmakta böylece sorunlarla bahsetme kapasitesi yükselmektedir. Bu da iş bulma ihtimalini kuvvetlendirmektedir (Erbay vd., 2015). Cohen ve Finzi-Dottan (2012) tarafından yapılan bir çalışmada boşanmanın özellikle yaşlı ve daha az eğitilmiş bireyler için stres getirdiği ve zihinsel sağlıklarını bozduğu saptanmıştır. Evli ve boşanmış kadınların depresyon ve anksiyete düzeylerinin karşılaştırıldığı bir başka çalışmada ise eğitim düzeyi yüksek boşanmış kadınların kaygı düzeylerinin düşük olduğu tespit edilmiştir (Göksoylu, 2013).

Araştırmanın on birinci bulgusu boşanmış işsizlerin durumluk ve sürekli kaygılarının çalışanlara göre daha yüksek olmasıdır ancak umutsuzluk bakımından gruplar arasında farklılık tespit edilememiştir. İşsiz kalmak insan psikolojisi üzerinde hem ekonomik kaygılar hem de

psikolojik kaygılar yatmaktadır. Çünkü işsiz birey bir yandan geçimini sağlamanın derdindeyken, diğer yandan aile ve çevresinin kendisinden beklentileri baskı unsuruna dönüşebilmektedir. İşsizlik bireylerin iyilik hallerini düşürebilmekte, umutsuzluklarını yükseltebilmektedir (Abal vd., 2018; Tektaş, 2014; Uğur, 2022b).

Araştırmanın son bulgusu durumluk kaygı, sürekli kaygı ve umutsuzluk arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde bir ilişkinin saptanmasıdır. Araştırma bulgusu literatürle uyumaktadır (Kutanis ve Tunç, 2013). Literatürde sürekli kaygının durumluk kaygıyı etkileyen önemli bir faktör olduğu ileri sürülmektedir. Bu kapsamda Spielberger (1972), yüksek oranda sürekli kaygı yaşayanların travmatik olaylarla karşılaştıklarında daha yoğun durumluk kaygı yaşadıklarını söylemektedir. Kaygı ve umutsuzluk arasındaki pozitif ilişki yine literatürü desteklemektedir (Öztürk vd. 2022; Türk vd., 2022). Bu durumun umutsuzluk düzeyinin psikolojik dayanıklılık ile ilişkisi çerçevesinde açıklanabileceği düşünülmektedir. Zira yapılan araştırmalarda umut düzeyi arttıkça psikolojik dayanıklılığın arttığı (Çiltaş, 2019), psikolojik dayanıklılığın artmasıyla kaygının azaldığı tespit edilmiştir (Perişan, 2018).

Bu araştırmada elde edilen sonuçlara göre özellikle eğitim ve gelir düzeyinin boşanmanın oluşturduğu kaygı ve umutsuzluğu düşürmede önemli bir rol oynayacağı söylenebilir. Bu noktada boşanma öncesi, süreci ve boşanma sonrasında danışmanlık hizmetleri alınmasının (Öztürk ve Temiz, 2020), ayni ve nakdi yardımların genişletilmesinin, kreş desteği sağlanmasının, psiko-sosyal desteğin verilmesinin boşanmanın travmatik sonuçlarını düşüreceği öngörülmektedir.

Bu araştırmanın çeşitli sınırlılıkları söz konusudur. Birincisi anketin yalnızca 103 kişiye uygulanabilmesidir. Çalışma henüz boşanma aşamasında olan veya yeni boşanmış (en fazla iki yıl) kişilerle yapıldığından yeterli örneklem bulmakta sıkıntı yaşanmış, bu da çalışmanın sonuçlarının genellenebilirliğini zayıflatmıştır. Katılımcıların önemli bir kısmının kadınlardan oluşması da bir diğer kısıtlılık olarak dikkat çekmektedir. Erkekler anketi doldurmakta isteksiz olmuş bu durum cinsiyet dağılımında kadın ağırlığının artmasına neden olmuştur. Üçüncüsü çalışmanın Tunceli gibi sosyo-ekonomik yapısıyla diğer kentlerden farklılık gösteren bir ilde yapılmasıdır. Tunceli eğitim düzeyinin yüksek olması, kadınların sosyal yaşamda daha çok görünürlüğü, kadın erkek eşitliğinin kabul edilmesi ve bireyselleşme açısından çevre illerden farklılaşmaktadır. Buna bağlı olarak evliliğe ve boşanmaya bakış da çevre illere göre farklıdır (Hegem, 2016). Bu durum bulguların genellenebilirliğini zayıflatmaktadır. Son olarak

araştırmanın kesitsel bir araştırma olması sonuçların nedensellik açısından yorumlarken dikkatli olunmasını gerektirmektedir.

Kaynakça

- Abal, Y. N., Jose, A. Climent, R., Maria, J. L., ve Juan, G.S., (2018). Psychological coping with job loss. empirical study to contribute to the development of unemployed people, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 1(8),1-11.
- Aktaş, Ç. (2018). Boşanmanın erkekler üzerindeki etkisi: İstanbul örneği, *İmgelem*, 2(2), 29-57.
- Aktaş-Akoğlu, Ö. A. ve Küçükkaragöz, H. (2018). Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlüklerle ilişkin bir araştırma: İzmir ili örneği, *Toplum ve Sosyal Hizmet* 29(1), 153-172.
- Avan, E. (2019). *Boşanma sürecindeki kadınların sosyo-ekonomik özellikleri, sosyal destek ve umutsuzluk düzeyleri ile ilişkili faktörlerin tanımlanması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aybar, C. (1943). Türkiye’de boşanmalar, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 301-317.
- Aydın, O. ve Baran, G. (2010). Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(2), 117-126
- Bakıroğlu, C.T. (2013). Sosyalleşme ve kimlik inşası ekseninde sosyal paylaşım ağları, *XV Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri* (23-25 Ocak). Akdeniz Üniversitesi, Antalya
- Barrett, A. (2000). Marital trajectories and mental health, *Journal of Health and Social Behavior*, 41(4), 451–464.
- Beck, A. (1973). The determination of localizations in the brain and spinal cord with the aid of electrical phenomena, *Acta Neurobiologiae Experimentalis*, 3, 1-55.
- Beck, A.T. ve Steer, R.A. (1993) *Beck depression inventory manual*. Psychological Corporation.
- Beck, A.T., Weissman, A., Lester, D. ve Trexler, L. (1974). The measurement of pessimism: The hopelessness scale, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42(6), 861-865. doi:10.1037/h0037562
- Bilici, A.B. (2014). Boşanma sürecinin çocuklar üzerindeki psiko-sosyal etkileri, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 18(2), 79-110.
- Binay, M. (2018). Türkiye’de boşanma nedenlerinin analizi ve alternatif uyuşmazlık yöntemleri, *Ombudsman Akademik*, 5(9), 237-267.
- Biol, S. Ş., Temel, V. ve Aydın, E. (2017). Kadınların boşanma sonrası yaşamlarının psiko-sosyal açıdan incelenmesi, *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(32), 47-54.
- Bishop, K. (20 Mayıs 2022). *Kadınlar neden erkeklerden daha fazla boşanma davası açıyor?*. Erişim tarihi: 11.01.2023, Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61508597>
- Blanchflower, D. G., ve Oswald, A. J. (2004). Money, sex and happiness: An empirical study. *Scandinavian Journal of Economics*, 106(3), 393–415.
- Booth, A., & Amato, P. (1991). Divorce and psychological stress, *Journal of health and social behavior*, 32(4), 396-407.

- Carlson, D. ve Perrew, P. L. (1999). The role of social support in the stressor-strain relationship: an examination of work-family conflict, *Journal of Management*, 25(4), 513-540.
- Clarke-Stewart, A., ve Brentano, C. (2006). *Divorce: Causes and consequences*. Yale University Press.
- Cohen, O., ve Finzi-Dottan, R. (2012). Reasons for divorce and mental health following the breakup, *Journal of Divorce & Remarriage*, 53, 581-601.
- Çelikel-Çam F. ve Erkorkmaz, Ü. (2008). Üniversite öğrencilerinde depresif belirtiler ve umutsuzluk düzeyleri ile ilişkili etmenler, *Nöropsikiyatri Arşivi*, 45, 122-9.
- Çiltaş, Ç. (2019). *Kadın konukevi hizmeti almakta olan kadınların psikolojik dayanıklılık ile umut düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Darol, E. S. ve Karapınar, A. (2022). Cinsiyet ve medeni durum ile stres zemininde oluşan bazı hastalıkların ilişkisi, *Sakarya Tıp Dergisi*, 12(2), 263-272.
- Demir, G. (1988). *Boşanma yoluyla parçalanmış ailede kadının rol ve statüsündeki değişimler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Demo, D.H., Fine, M.A. ve Ganong, L.H. (2000). Divorce as a family stressor. P.C. McKenry ve S.J. Price (Ed.), *Families and change: Coping with stressful events* içinde (ss.279-302). Newbury Park, CA: Sage.
- Doğan, T. (2008). Psikolojik belirtilerin yordayıcısı olarak sosyal destek ve iyilik hali. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 30(3),30-44.
- Durak, A. ve Palabıyıkoglu, R. (1994). Beck umutsuzluk ölçeği geçerlilik çalışması, *Kriz Dergisi*, 2(2),311-319.
- Erbay, E., Gök, F.A. ve Kardeş, T.Y. (2015). Aile mahkemelerine başvuran ve boşanma sürecinde olan ailelerin problem çözme becerilerinin incelenmesi, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(1), 139-154.
- Ergin, H. (2004). Eşler Arası İletişim Çatışmaları. Haluk Yavuzer (Ed.). *Evlilik Okulu içinde* (ss.177-200). İstanbul: Remzi.
- Fidanoğlu, O. (2007). *Evlilik uyumu ile eşlerin somatizasyon düzeyleri arasındaki ilişki ve diğer sosyodemografik değişkenler açısından karşılaştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Filsinger, E.E. ve Wilson, M.R. (1984). Religiosity, socioeconomic rewards, and family development: predictors of marital adjustment, *Journal of Marriage and the Family*, 46(3), 663-670.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*, Ankara: Ayraç..
- Göksoyly, M. (2013). *The comparison of depression and anxiety levels in married and divorce mothers* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Near East University, Nicosia.
- Graham, J.E. Christian, L.M. ve Kiecolt-Glaser, J.K. (2006). Stress, age, and immune function: Toward a lifespan approach, *Journal of Behavioral Medicine*, 29(4), 389-400.
- Greene, S. M. (1981). Levels of measured hopelessness in the general population, *British Journal of Clinical Psychology*, 20(1), 11-14.
- Güler, B. K., (2005). İşsizlik ve yarattığı psiko-sosyal sorunların öğrenilmiş çaresizlik bağlamında incelenmesi, *İktisat Fakültesi Mecmuası, Prof. Dr. Toker Dereliye Armağan Özel Sayısı*, 55(1), 373-393.
- Hadeed, G. J. (1993). Divorce adjustment: Anxiety, self-esteem, and locus-of-control. *Dissertations, Theses, and Masters Projects*. Paper 1539618527. doi:10.25774/w4-qv29-ev79

- Hald G.M., Ciprić, A., Sander, S. Ve Strizzi, J. M. (2022). Anxiety, depression and associated factors among recently divorced individuals, *Journal of Ment Health*, 31(4):462-470. doi: 10.1080/09638237.2020.1755022.
- Hegem, (2016). *Tunceli ili sosyal analiz çalışması*. Erişim tarihi: 10.01.2023, Erişim adresi: <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/dokuman/tunceli-ili-sosyal-analiz-calismasi/413>
- Herz-Brown, F. (1988). The post-divorce family. B. Carter, ve M. McGoldrick (Ed.), *The changing family life cycle: A framework for family therapy* (2. Basım) içinde (ss.371-398), Allyn & Bacon.
- Huurre, T., Junkkari, H. ve Aro, H. (2006). Long-term psychosocial effects of parental divorce, *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 256-263.
- Julien D., Markman H. J. (1991). Social support and social networks as determinants of individual and marital outcomes, *Journal of Social and Personal Relationships*, 8(4), 549-568.
- Kalmijn, M. (2010). Country differences in the effects of divorce on well-being: The role of norms, support, and selectivity, *European Sociological Review*, 26, 475-490.
- Kalmijn, M., & Uunk, W. (2007). Regional value differences in Europe and the social consequences of divorce: a test of the stigmatization hypothesis, *Social Science Research*, 36(2), 447-468.
- Kara, H. ve Acet, M. (2012). Spor yöneticilerinde durumluk kaygısının otomatik düşünceler üzerindeki etkisinin incelenmesi. *E-Journal Of New World Sciences Academy*, 7(4),244-258.
- Karasar, N. (2003). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel.
- Karney, B.R. ve Bradbury, T.N. (1995) The longitudinal course of marital quality and stability. *Psychological Bulletin*, 3(4), 118-125.
- Kıran, E. ve Bölükbaşı, A. (2021). Sosyo-ekonomik bir gösterge olarak boşanma: Tekirdağ ili örneği, *Journal of Emerging Economies and Policy*, 6(1) 165-187.
- Kramrei, E., Coit, C., Martin, S., Fogo, W. ve Mahoney, A. (2007) Post-divorce adjustment and social relationships: A meta-analytic review, *Journal of Divorce Remarriage*, 46,145-166.
- Kutanis, R.Ö. ve Tunç, T. (2013). Hemşirelerde benlik saygısı ile durumluk ve sürekli kaygı arasındaki ilişki: bir üniversite hastanesi örneği, *İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 15(2), 1-15.
- Nevid, S. J. (2009). *Psychology: Concepts and Applications*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Öner, N. ve Le Compte A. (1985). *Durumluk-Sürekli kaygı envanteri el kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Özabacı, N., Gamsız, Ö., Biçen, B.Ş., Altınok, A., Dursun, A. ve Sandıkçı, Ç. (2015). Boşanmış kadınların umutsuzluk düzeyleri ve sosyal destek alma durumları, *International Journal of Human Sciences*, 12(1), 474.
- Özgülven, İ.E. (2010). *Ailede iletişim ve yaşam*, Ankara: PDREM.
- Öztürk, M. ve Temiz, S. (2020). Aile ve boşanma, E. Dikici, O. Tire ve Z.S. Adıgüzel (Ed.), *Aile ve Sosyoloji* içinde (ss.126-156). Konya: Eğitim.
- Öztürk, M., Türk, A., Gönültaş, B.M. ve Aydemir, İ. (2022). Mediator role of social media use on the effect of negative emotional state of young adults on hopelessness during COVID-19 outbreak. *Archive of Health Science Research*. 10, 44-49.
- Öztürk, S. (2006). *Anne-babası boşanmış 9-13 yaşlarındaki çocuklar ile aynı yaş grubundaki anne-babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve kaygı düzeyleri ilişkisi*.

- (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Perişan, N. (2018). *Kaygı, psikolojik dayanıklılık ve başa çıkma yolları arasındaki ilişki: Üst bilişin aracı rolü* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Potter, M. H. (2021). Social support and divorce among american couples. *Journal of Family Issues*, 42(1), 88–109.
- Rothrauff, T.C. (2005). *Beliefs about intergenerational assistance following matters* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). University of Missouri.
- Sevinç, S. ve Özdemir, S. (2017). Hemşirelik öğrencilerinin kaygı ve umutsuzluk ilişkisi: Kilis örneği, *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 19(2), 14-24.
- Sharma, B. (2011). Mental and emotional impact of divorce on women, *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 37(1), 125-131.
- Simon, R. W. (2002). Revisiting the relationships among gender, marital status, and mental health, *American Journal of Sociology*, 107(4), 1065–1096.
- Spielberger, C.D. (1970). *Manual for the state-trait anxiety inventory (Self-evaluation questionnaire)*. Consult. Psychogysts Press.
- Spielberger, C.D. (1972). *Anxiety: Current trends in theory and research on anxiety*. England: Academic Press.
- Strohschein, L., McDonough, P., Monette, G., ve Shao, Q. (2005). Marital transitions and mental health: Are there gender differences in the short-term effects of marital status change? *Social Science & Medicine*, 61(11), 2293–2303.
- Symoens, S., Van de Velde, S., Colman, E., & Bracke, P. (2013). Divorce and the multidimensionality of men and women’s mental health: The role of social-relational and socio-economic conditions. *Applied Research Quality Life*, 9(2), 197–214.
- Şengül, S. ve Güner, P. (2012). İlköğretim matematik öğretmenliği programına devam eden öğretmen adaylarının umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. X. *Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi* (27-30 Haziran). Niğde: Niğde Üniversitesi.
- Şentürk, Ü. (2008). Aile kurumuna yönelik güncel riskler, *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 10(4), 9–16.
- Şirvanlı-Özen, D. (1998). *Eşler arası çatışma ve boşanmanın farklı yaş ve cinsiyetteki çocukların davranış ve uyum problemleri ile algıladıkları sosyal destek üzerindeki rolü* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Taylan, H. (2009). Türkiye’de köy ailesinde aile içi ilişkiler, *Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22, 117-138.
- Tekben, T. (2021). Evlilik birliğinin temelinden sarsılması sebebine dayalı boşanma üzerine bir inceleme. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2, 1077-1130.
- Tektaş, N. (2014). Üniversite mezunlarının kaygı düzeylerinin incelenmesi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31(1),243-253.
- Terzi, Ş. (2008). Üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ve algıladıkları sosyal destek arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 29(3),1-11.
- Thoits P. A. (2011). Mechanisms linking social ties and support to physical and mental health, *Journal of Health and Social Behavior*, 52(2), 145–161.
- Tor, H. (1996). Boşanma ve boşanmış kadınların psiko-sosyal, ekonomik durumları, *Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4, 202-227.
- TÜİK (2020, Şubat). *Evllenme ve Boşanma İstatistikleri, 2019*. Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Sayı: 33708.

- TÜİK (2022, Şubat). *Evlenme ve boşanma istatistikleri, 2021*. Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Sayı: 45568
- Türk, A. Öztürk, M. ve Bilican-Gökkaya, V. (2022). Depresyon, anksiyete, stres ve gelecek kaygısı arasındaki ilişkinin kanonik korelasyon analizi ile incelenmesi, *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 4(3), 262-270.
- Uğur, Z. (2022b). Wellbeing consequences of unemployment and working with a job dissatisfaction in Turkey, *International Econometric Review*, 14 (4), 124-141.
- Uğur, Z. B. (2019). Boşanmanın Evlilik Üzerine Dışsallık Etkisi: Türkiye’den Bulgular, *İnsan ve Toplum*, 10(1), 1-31.
- Uğur, Z. B. (2022a). Boşanmanın Mutluluğa Bir Etkisi Var mı?, *İstanbul University Journal of Sociology*, 42 (2), 365-386.
- Uray, D. (2021). *Erkeklerin boşanma süreci ve bu süreç ile baş etme stratejileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Üngören, E. ve Ehtiyar, R. (2009). Türk Alman öğrencilerinin umutsuzluk düzeylerinin karşılaştırılması ve umutsuzluk düzeylerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi, turizm eğitimi alan öğrenciler üzerine bir araştırma, *Journal of Yaşar University*, 4(14), 2093-2127.
- Wallerstein, J. S. ve Kelly, J. B. (1980). *Surviving the breakup: How children and parents cope with divorce*. New York: Basic Books.
- Wallerstein, J.S. (1986). Women after divorce: Preliminary report from a ten-year follow-up, *American Journal of Orthopsychiatry*, 56(1), 65-77.
- White, S. W. ve Bloom, B. L. (1981). Factors related to the adjustment of divorcing men. *Family Relations*, 30, 349-360.
- Yıldırım, N. (2004). Türkiye’de boşanma ve sebepleri, *Bilig*, (28), 59-81.
- Yıldırım, S. (2007). *Anaokulu öğretmenlerinde tükenmişlik düzeyi ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yüce, T. & Yaman, Ö. M. (2022). Aile mahkemelerinde görev yapan sosyal çalışmacıların boşanma olgusuna ilişkin düşünceleri üzerine nitel bir araştırma, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22 (57), 825-862.